

ANDREJ ZDEŠAR (1821-1865), SLOVENSKI DUHOVNIK IN PUBLICIST V ISTRI

Branko MARUŠIČ

dr., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, raziskovalna enota v Novi Gorici,
65000 Nova Gorica, Kidričeva 7, SLO

consigliere scientifico del CRS ASSA, sezione di Nova Gorica, 65000 Nova Gorica, Kidričeva 7, SLO

IZVLEČEK

Zaradi pomanjkanja domačih duhovnikov je tržaško-koprski škofijski ordinariat okoli l. 1840 vabil za upravljanje duhovniške službe v Istri semeniščnike in mlajše duhovnike iz sosednjih škofij. Med duhovniki, ki so prišli v koprsko tržaško-koprsko škofijo, je bil tudi Andrej Zdešar iz Ljubljane. Služboval je v nekaterih istrskih krajih. Leta 1847 se je prvič oglasil v ljubljanskem časniku Novice z dopisi o istrskih razmerah. Daljši članek Istrijski Slovenci med Teržaškim in reškim morjem je izšel leta 1848. Objavljen je v Prilogi.

V svoji razpravi o povezavah med primorskimi Slovenci in istrskimi Hrvati v prvih obdobjih narodnega preporoda je dr. Božo Milanović posebej poudaril zveze na šolskem, cerkvenem in političnem področju.¹ Vezni na cerkvenem področju so tkali v prvi vrsti duhovniki predvsem tisti, ki so delovali na ozemlju tržaško-koprske škofije. Mejniki takega sodelovanja in spoznavanja pomeni gotovo ustanovitev ilirske cerkvene province (27. 7. 1830). Provinca je imela svoj sedež v Gorici in vanjo je sodila tudi leta 1828 ustanovljena tržaško-koprska škofija na čelo katere je po smrti Italijana Antonia Leonardisa prišel leta 1830 Slovenec Matevž Ravninar. Petnajst let je vodil škofijo in kot janzenist je bil strog do sebe in drugih, v prvi vrsti je želel urediti razmere v svojem delokrogu. Zaradi pomanjkanja domačih duhovnikov zlasti v Istri, je za pastirsko delo pridobil semeniščnike in duhovnike iz sosednjih škofij. Semeniščniki so dobili posebno podporo, da so lahko nada-

ljevali šolanje na goriškem bogoslovju. Delovanje tržaškega škofa Ravninarja je vzbudilo odmev v italijanski javnosti in v historiografiji velja za enega utemeljiteljev slovenskega nacionalizma v Avstrijskem Primorju.² Čeprav je v slovenski znanosti Ravninarjevo književno delo primerno obdelano, tega seveda ni mogoče trditi za njegovo dušnopastirsko delovanje v Trstu.

Že pred letom 1848 je prihajalo službovati v Istro veliko duhovnikov s Kranjske oziroma ljubljanske škofije pa tudi iz sosednjih dežel zlasti Štajerske, Karnije in Furlanije. Med slovenskimi duhovniki, ki so v Istri začeli svojo pastirsko službo, sta bila tudi Jakob Volčič, prav znamenita osebnost in seveda nekoliko manj znani Andrej Zdešar, ki smo ga omenili na Pazinskem memorijalu leta 1982.³

V slovenski kulturni zgodovini je Zdešar povsem neznan. Poskus orisa njegove življenjske poti je izšel v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu.⁴ Po ro-

1 Zveze med istrskimi in tržaškimi Slovenci ter istrskimi Hrvati v prvi dobi narodnega preporoda. Goriška srečanja 3/1968, štev. 11, str. 26-31.

2 C. Schiffrer, La Venezia Giulia nell'età del Risorgimento. Udine 1966, str. 108-111; Id., Le origini dell' irredentismo triestino (1813-1860). Udine 1978, 71-72.

3 B. Marušič, Primorski Slovenci i istrski Hrvati od 1848-1880. Pazinski memorijal 17, 1988, 19-25. V članku se Zdešar napačno omenja kot Zdenšar.

4 17. Gorica 1991, 330. Zdešarjev članek v Prilogi pozna tudi Narodopisje Slovencev (II, Ljubljana 1952, 126). V osebnem kazalu (n.d. 266) se kot ista oseba navajata dva različna Andreja Zdešarja.

du je bil Ljubljčan, rodil se je 22. novembra leta 1821 v družini mizarja Gregorja in Marije Schick iz mestnega naselja Kurja vas.⁵ Podatki o njegovem šolanju zaenkrat niso poznani. Četiri letnik bogoslovja je obiskoval v Gorici v šolskem letu 1844-1845. V Gorici je bil tudi posvečen 8. septembra 1845. Kot bogoslovec je pripadal tržaško-koprski škofiji, šolal pa se je z denarno pomočjo te škofije. Med Zdešarjevimi sošolci ni bilo kakih izrazitih osebnosti z izjemo Slovenca Jakoba Filipa Kafola (1819-1864), ki je služboval na Sloven-skem in na tujem, objavil nekaj knjig pridig in bil tudi deželni poslanec v Gorici.

Zdešar je pričel službovati v Pičnu, kjer je bil skupaj s kranjskim Slovencem Jurijem Jemcem pomočnik župniku Francu Ksaveriju Koverlici. V Pičnu je spoznaval istrsko deželo in ljudi in tu je očitno spoznal, kako pomembno je, če o Istri nekaj napiše za takrat edini slovenski časnik ljubljanske *Novice*. Ta časnik, ki je izhajal od leta 1843, je imel tudi v Istri nekaj naročnikov, največ med duhovniki. Že v prvem letu so bili med naročniki *Novic* med drugimi tudi znani buditelj Petar Studenac, župnik v Žminju, Matija Braucher, kaplan v Jelšanah, Ignac Erzen, župnik v kraju Golac, kaplan v Žminju Janez Ferjan, Jožef Jelovšek, župnik v Pazu in Matija Zimmerman, kaplan na Kastvu.⁶

V naslednjih letih so med naročniki *Novic* tudi Karel Globočnik, kaplan v Sušnjavici, Matija Kambič iz Grdosela, Jožef Koderman, župnik v Movražu, Franc Vidmar, kurat v Krašici pri Bujah, Janez Železnikar, dekan v Ospu in drugi. Nekateri izmed teh naročnikov postanejo tudi dopisniki lista. Med prvimi je bil zagotovo Franc Vidmar iz Krašice, ki je poročal o gospodarskih razmerah.⁷ Dopisnik je bil tudi dekan Železnikar iz Ospa, ki je bil sicer pohvaljen zaradi dela na šolskem področju.⁸

Leta 1847 pa se je med dopisnike *Novic* uvrstil tudi Andrej Zdešar. V "dopisu iz Pične v Istrii" je poročal o poljskih pridelkih ter o trgovini z vinom. Dopis je začel s takrat zelo uveljavljeno formulo: "Da ne bom, kakor marsikter svojih domorodcev, vedno le pri gosposki obljubi ostal, vam hočem, dragi prijatelj! danes za *Novice*, iz naše dežele kaj maliga pisati, ktera je Kranjcem skoraj

tako malo znana, kakor ptujcem naša Kranjska dežela. Le poslušajte me!"⁹ Naslednji dopis je iz decembra leta 1847. Tudi ta dopis začenja: "Obetal sim Vam že večkrat, od naše ljube Istrije kaj taciga pisati, kar bi bilo Slovincem, kateri pridejo v Istrijo, vediti koristno."¹⁰ Iz praktičnih razlogov se je Zdešar odločil, da bo bralce *Novic* seznanil z imeni nekaterih krajev v Istri "po laško in po ilirsko". Objavljeni seznam prinaša sledeče kraje: Albona-Labin, Capo d'Istria-Koper, Cisterna-Šterna, Citta nuova-Novigrad, Corgnate-Lokva, Corridico-Kringa, Gallignano-Gradišče ali Cračišče, Lonke-Loka, Mons-Smarje, Montona-Motovun, Muggia-Mile, Parenzo-Pareč, Phianona-Plamin, Piemonte-Zaverslje, Pinguento-Buzet, Pisino (Mitterburg)-Pazen, Pedana-Pičan ali Pična, Pola-Pul, Portulae-Operto, Rovigno-Rovin, Sancta Domenica-Sveta Nedelja, Servola-Skedenj, Turske-Cerušnje, Veprinaz-Leprinc, Verteneglio-Černiverh, Villa Decani-Pasja vas, Villa nuova-Nova vas. Ob koncu dopisa je Zdešar obljubil, da "bodem nekaj od naših Istrijanov, od njih navad, od ženitve, od kerstenja, od bolesti, od zakopanja i.t.d. pisal, kakor je popisal letos časopis: 'Istrija' v laškem jeziku". Napoved Zdešarjevega članka je uredništvo lista z odobravanjem sprejelo.

Zdešarjev članek Istrijski Slovinci med Teržaškim in reškim morjem (Priloga) je prvič izšel 12. februarja 1848, sledilo je petnajst nadaljevanj.¹¹ Članek ni nek povsem izviren prispevek pač pa je Zdešar že v njegovi najavi omenil, da se bo posluževal gradiva iz Kandlerjevega časnika *L'Istria*. Ta tržaška publikacija je objavila daljši prispevek duhovnika Facchinettija *Degli Slavi Istriani*.¹² Giovanni Antonio Facchinetti (1805-1867) je bil rojak iz Vižinade, dolga leta je služboval v Savičenti. Njegov članek je kmalu vzbudil pozornost ter je že istega leta izšel v zagrebški *Danici Horvatski, Slavinski i Dalmatski*. Sicer pa je o članku obveljala sodba, da je "verjetno rijedak a on je ujedno i vjeran opis običaja i stremljenja hrvatskog seljačkog žiteljstva u Istri na prelomu 19. stoljeća."¹³ Seveda pa naslovitev na Facchinettijevo gradivo v ničemer ne zmanjša pomena Zdešarjeve objave zlasti zato ne, ker je vanjo vnašal veliko lastnega poznavanja. Zanimiva je še temeljna ugotovitev, da je vse istrske Slovence (ali njih večji del)

5 Podatke o rojstvu je v pismu (14. 4. 1992) posredoval arhiv nadškofijskega ordinariata v Ljubljani.

6 Imena Doleshnikov kmetijskih in rokodelskih noviz v letu 1843 (priloga k *Novicam* december 1843, januar 1844). O odnosu *Novic* do Istre piše tudi I. Beuč, *Istarske studije*, Zagreb 1975, 6-7.

7 Dopis iz Krasice v Istrii. *Novice* 16. 12. 1846, stev. 50, str. 200.

8 Dopis iz Istrije. *Novice* 7. 4. 1847, stev. 14, str. 55; Dopis iz Istrije. *Novice* 12. 5. 1847, stev. 19, str. 75-76.

9 *Novice*, 4. 8. 1847, stev. 31, str. 123-124.

10 *Novice*, 1. 12. 1844, stev. 48, str. 191-192.

11 *Novice* 1848, str. 11, 19, 23, 27, 31-32, 35, 39-40, 48, 62, 123-124, 132, 136, 140-141, 148-149, 153.

12 *L'Istria* 2/1847, stev. 21, 22-23, 25, 26-27.

13 Istrski zgodovinski zbornik. 1. Koper 1953, 102. Na tem mestu je članek v celoti ponatisnjen (101-145). Naslednja objava je v *L'Istria di Pietro Kandler 1846-1852* (2, Trieste 1975, 5-38). O Facchinettiju piše M. Bertosa v *Istarsko vrijeme prošlo* (Pula 1978, 44, 241) in v *Etos i etnos zavičaja* (Pula-Rijeka 1985, 111, 118).

označil kot Slovence: "Oni so ravno tistega roda, in po njih žilah teče tista kri, kakoršna po žilah drugih slovenskih junakov."¹⁴ Tisti, ki žive blizu Trsta ("Terzaškiga morja") so pod vplivom Italijanov zato "večidel po laško govorijo, razumejo pa tudi horvaško". Med istrskimi Slovenci je nekaj razlik, a vendar so si v mnogih stvareh in navadah enaki. Le žal, da so ubogi in da imajo premalo sol. Od drugega nadaljevanja dalje sledi Zdešar Facchinettiju in tako piše naprej o vernosti istrskih Slovencev, o vrazjevnosti in v šestem nadaljevanju preide na opis gospodarskih razmer. Istrsko kmetijstvo je razdeljeno na vinogradništvo in poljedelstvo, sledi opis obeh panog. Nato se v osmem nadaljevanju ponovno povrne k običajem in po Facchinettiju povzame ženitne navade, piše o rojstvu in krstu ter seveda o smrti; seveda pa dodaja veliko lastnih opazanj in spoznanj. V zaključku svojega članka je Zdešar s primeri pokazal razliko med jezikom, ki ga govorijo "Istrijani pod Učko" (Čičarija), med "hrovaškim narečji", ki ga govore v okolici Pazina ter seveda slovenščino.¹⁵

Zdešarjev prispevek je prva obširnejša predstavitev Istre v slovenskem jeziku in za slovenskega bračca. Pri opredeljevanju istrskih Slovanov je povsem nejasen, imenuje jih - kot smo že spoznali - za Slovence, kar pa očitno ni storil zaradi nepoznavanja istrskih razmer pač pa zato, da bi bila slovanska skupnost v takratnem Primorju številno močnejša od Italijanov. Istrski Slovani ali kakor Zdešar opredeljuje "istrijski Slovenci" so vendar neka posebnost ko zapiše: "Dragi Slovenci! vi radi berete od Amerike [...] ne boste le tudi radi brali navad tistega ljudstva, katero je po svoji kervi rodbina vaša?"¹⁶

Zdešarjev članek o istrskih Slovanih je izšel v času, ko je po Evropi vel val idej leta 1848. Dogodki tistega leta so seveda začrtali tudi narodnostne opredelitve v avstrijskem Primorju. Če je bil Zdešar prvi, ki je Slovincem obširneje razlagal predvsem narodopisne poteze Istre pa je šel v tistem času pravnik Peter Kozler dlje. Ne le, da je posegel v razprave o reorganizaciji avstrijske monarhije, zbiral je statistične podatke o Slo-

vencih in pripravljaj je zemljevid ozernlja, kjer so Slovenci živeli. Zato si je zlasti po obmejnih slovenskih krajih pridobil sodelavce. Na podlagi izkušenj, ki jih je pridobil v Istri (v letih 1849-1852 je služboval v Rovinju, Labinu, Vodnjanu in Pazinu), je napisal pomemben članek v nemščini o istrskih Slovencih,¹⁷ postavil je meje slovenske naselitve v Istri. V letih 1848-1850 se je v slovenskem tisku razmeroma mnogo pisalo o Istranih, člankarji so poudarjali istrske posebnosti in pozivali k tesnejšemu sodelovanju istrskih Hrvatov in primorskih Slovencev. Zdešar se v te razprave ni več vključeval. Tudi ni bil udeležen pri Kozlerjevi akciji (zbiranje gradiva o narodnostnih razmerah na Slovenskem), v kateri pa je sodeloval okoli leta 1850 Jakob Volčič.

Zdešarja je službena pot vodila iz Pičana v Lanišče, od tod na Kastav in Brezovico. Med leti 1859-1862 je bil za kaplana v Kringi, nato je šel v Čepić, v krsanskem dekanatu. Nazadnje je pristal v Grdoselu, kjer je 26. maja 1865 umrl v starosti 44 let. V vseh krajih, kjer je služboval, si je veliko prizadeval za šolski pouk.¹⁸ Bolezen mu je preprečila intenzivnejše delo. Ko je umrl se ga je z nekrologom spomnil slovenski verski list Zgodnja danica.¹⁹

Andrej Zdešar (njegov priimek so pisali tudi kot Sdeshar, Sdešar ali Sdeschar) je bil seveda le eden v skupini preko 120 slovenskih Kranjcev, ki so okoli leta 1848 opravljali duhovniško službo v tržaško-koprski škofiji; številka predstavlja dobro tretjino vseh duhovnikov škofije. Bilo je v resnici veliko število, ki je kasneje še nekoliko raslo, da je začelo potem po letu 1878 upadati. Tudi iz kasnejših rodov slovenskih istrskih duhovnikov so prihajale narodnobuditeljske osebnosti kot Franjo Ravnik, Josip Grašič, Anton Požar in tudi mnogo kasneje kot Jakob Ukmar, Jakob Soklič in Leopold Jurca, s katerimi pa posežemo že krepko v 20. stoletje. Jakob Volčič, Andrej Zdešar, Ivan Obalo, Janez Ferjan in drugi so tej znameniti vrsti načelovali. Prav ta vrsta istrskih duhovnikov ("Cranzi") naj bi bila prvi nosilec narodnoprporodnih teženj v Istri.²⁰

14 Novice 12. 1. 1848, številka 2, str. 7-8.

15 Članek je podpisal kot "Andrej Zdešar, kaplan v Pičani v Istri".

16 Novice 19. 1. 1848, številka 3, str. 11.

17 Die Slaven Istriens. Illyrisches Blatt 27. 11. 1849, številka 95, str. 377-399.

18 Nekaj podatkov o Zdešarjevem delu na področju šolstva je v pismu Ivana Graha (30. 9. 1991). V Kringi je bil Zdešar nastavljen s posebno nalogo, da uči na leta 1858 ustanovljeni šoli (B. Milanović, Hrvatski narodni preporod v Istri. 1, Pazin 1967, str. 99).

19 20. 7. 1865, številka 21, str. 167. V nekrologu je med drugim zapisano, da je bil Zdešar vpisan v družino sv. Kriza.

20 G. Quarantotti, Le origini storiche della lotta nazionale a Trieste e nell'Istria. Archivio Veneto 58-59/1956, 180.

PRILOGA

Andrej Zdešar:

**Istrijski Slovenci
med Teržaškim in Reškim morjem.**

Čudno se mora vsakimu človeku zdéti, de, kér je od družih Slovincov zmiraj kaj govorjenja, se ravno od naših, to je, od Slovincov v Istri tako malo govori. Oni so ravno istega roda, in po žilah teče tista kri, kakoršna po žilah drugih slovenskih junakov. Od kod de so oni prišli v te kraje, se za prav razsoditi ne more, če ravno so se modri in prebrisani možjé že večkrat v tém prepirali. Toliko pa je resnica, de niso vsi od eniga kraja prišli; to se vidi iz njih obleke, iz njih jezika in iz njih navad. Kolikor jih je pri morji, posebno poleg Teržaškega morja, so si, kér vedno po kupčijah po morji semtertje hodijo, govorjenje in navade od drugih, osobito od Lahov polastili, zató tudi večidel po laško govorijo, razumejo pa tudi horvaško.

Drugi, kateri so v sredi dežele, se tudi, kakor bom bolj pozno govoril, v obleki in govorjenji razločijo, in sicer tako, de kolikor se gré bolj blizo proti Terstu in Krajni [Kranjski], toliko več se čuje laških in kranjskih besedi. Naj več čudno pa je ravno pod Učko (Monte-maggiore), kjer so nekatere plevanije Vlahov, to je, od takih, kateri se nosijo obléčeni, kakor naši drugi kmetje, in tudi z nami govorijo po horvaško, med sabo pa imajo drug jezik, kteriga imenujemo "rimljanski" ali "vlaški jezik", in kteriga drugi Istrijani ne razumejo in ne govorijo. Nekatere verstice tega jezika drugi pot.

Akoravno pa so Istrijski Slovenci med sabo v eni ali drugi stvari razločeni, se vunder vsi med sabo ljubijo, in so si v več stvaréh in navadah enaki. Večidel so serčni, krepki in za učenost jako pripravni junaki; škoda samo, da je premalo šol, in da so preveč ubogí, pošiljati svoje mlajši v Terst ali pa clo v Gorico v šolo; ravno zató jih le malo hodi v šole, in so večidel kmetje; pa brez učenja so razumni, in spoznajo vsako korist. Že stari Rimljani so poštovali Istrijane, ki so na več mestih, posebno ob morji, imeli svoje hiše, v kterih so več mesecov v létu stanovali, kakor pokažejo stari kamni z napisi na hišah in na grobih.-

Nar pervo vam hočem enmalo popisati vére, prave in napčne, in tudi nekatere vraže našiga ljudstva.

Dragi Slovenci! vi radi radi berete od Amerike, od Jeruzalema, in celo od daljne Kine kaj noviga, od navad teh divjakov i. t. d.; ne boste le tudi radi brali navad tistiga ljudstva, ktero je po svoji kervi rodbina vaša?

Vsi Slovenci Istrije so pravoverni kristjani; samo malo jih je Cerkov. Oni so prava bramba resnice, in brez od več jih pohvaliti, véim, da večidel bi radi dali svoje življenje za véro svojih starejih. Oni se vadijo molitve in stvari stalne (dogmata) naše sv. vére od svojih redovnikov (duhovnikov), ktere jako častijo in spoštujejo. Sveti Oče Papež in prečastljivi škofi so jim,

kakor svetniki z nebes. Za veliko čast in za posebno povikšanje si imajo, ako kak redovnik doide v njih hišo, in da se, kadar mu po navadi jesti in piti ponudijo, posluži. Res je, da so tudi nekteri med njimi, kateri ne spoštujejo ne cerkve, ne redovnikov; pa - kaj čmo - med vsako pšenico se ljulika najde.- Oni se stalno deržijo vsiga, kar nam naša s. katoljška cerkev zapoveduje, in če bi kdo kaj protivniga govoril, ali pa se rugal (norca delal) z Božjimi stvarmi, mu bo valje odgovoril: "Naša svita majka cirkva ovo vadi i zapovida" (Naša sveta mati cerkev to uči in zapoveduje).

Nar veči spoštovanje pa imajo do presvetiga rešnjiga Telesa, ktero imenujejo "prisveto Tilo". - Za tem pa imajo posebno spoštovanje do Marije; kadar pride kak Njenni preznik, se pred ta dan postijo, naj bo post zapovedan, ali ne. - Ime Jezusovo in Marije, kakor tudi ime na svetnikov in svetnic Božjih ne bodo nikdar izrekli, brez da bi valje tudi ne izgovorili: "Slava ino čast njima budí". - Ne možkiga ne ženske ne boš najdel, da bi ne nosil zmiraj kronice (paternoštra) v žepu. Ravno pri ti priliki vam pa hočem tudi neko prazno véro od njih povedati. Oni mislijo, de molitva samo za tistiga veljá, kteriga je kronica, ne pa za tistega, kateri moli na-njo; zató ne bo nikdar nobeden na kronico kakiga družiga molil, in če kdo najde kakošno kronico, jo da valje nazaj, misleči, da mu ne more biti koristna.-

Kar pobožnost naših Slovencev zadene, se razodeva pri vsakim delu, pri vsaki priložnosti, posebno pa pri kerševanji, pri ženitvah in pri pogrebih, česar se bode vsak kmalo prepričal.-

Nar bolj pa jih moram pohvaliti zavoljo njih postrežnosti in prijaznosti do popotnikov, ktera se večidel tudi med drugimi Slovenci najde. Nej je Slovenec ali Lah, Nemec ali kdor hoče, samo de pride v hišo našiga kmeta, se mu, če ne družiga, precej kruha in vina ponudi; pa zlo bi se tudi popotnik zameril, ako bi ne hotel piti, kadar se mu, ponudi; mislijo si, de nima zupanje va-nje, in zavoljo tega tudi oni njemu ne virvajo, kér imajo ta pregovor: "Čovik braz vire, vire nije dostojan." - Kadar pa kdo ž njimi prijazno govori, posebno če jim ponudi duhana (tabaka), so berž z njim prijatli, in radi mu postrežeje, kolikor jim je mogoče. Zmiraj se domišljujejo beséd našiga Izveličarja, de "kdor sprejme ubogiga brata, njega sprejme." Lepo je viditi, kako radi, čeravno sami ubogí, podelijo siromaku, in kadar se jim v cerkvi napové, de je oginj ali kakošna druga nesreča uboge zadéla, jim po svoji moči pripomorejo.-

Naši Slovenci radi spoštujejo tiste, kateri so gospodskiga ali plemenitega rodú, če se le dobro ponašajo.

Prevzetnežev in bahačev (oholih) pa ne morejo terpeti, in se radi iz njih rugajo. En izgled tega nam pové časopis "Istria" v 26. in 27. listu pretečenega léta.* Prišli so namreč neki kmetje v mesto, ter so šli kavo pit. Bil je pa v kavarnici eden tistih bahačev, kateri nimajo drugiga děfa, kakor samo Bogu vreme (čas) krasti in rugati se iz iskèrniga (bližnjiga) svojiga. Bahač z veliko brado - in to se vé - z ojtrogami na nogah, se je počel z njimi rugati, rekoč: "Sada, kad i kmet počel jest kavu piti, budemo mogli mi drugi na duplo bolj drago ga platiti." - Pa lepo je štorklež po nosu dobi, - ravno praviga je staknil; vstal je namreč eden izmed kmetov, kateri ni imel ravno toliko prazne slame v glavi, kakor je uni bradač mislil, se mu odkrije, in pohlevno reče: "Prav imaste, gospodine! jer i turkinja (turšica) se plati jur drago, kada gospoda počeli su jesti polentu." - Molčal je bahač, in se je z dolgim nosom proč pobral, misleč si, de, kdor išče, ta najde.-

Zdej vam pa bodem kaj maliga od opravi in od hišnih navad naših Slovencev povedal.

Naši Slovenci ljubijo samo pastirstvo in kmetijstvo; rokodelci oni niso radi, zatò kër ljubijo bistri, zdravi zrak svoje domovine, in se raji v tóplim in v mrazu, v dežji in v vsakim vremenu, po polji in po boškah (gojzdih) trudijo, kakor de bi v hiši kakoršniga rokodelstva se vadili;** zatò te stvarí prepustijo izvanjskim (ptujcam). Posebno je veliko Karnijelov tukaj rokodelcov.

Nar pervo delo mladiga Slovenca Istrije, toliko de počnè dobro hoditi, je pastirstvo. De ima otročè le 5 ali 6 lét, že mora se terđiti, in za blagam (živino) hoditi. Naj bo pozimi ali poléti, dež ali blato, gredávečidel bosí ali pa v opankahm v boške z-njim; in tako se mladi navadijo mraza, dežja, truda, glada, žeje in mnogih drugih težav tega sveta. Če je tedej kdo od njih slabe natore, večidel v mladosti umerje; če pa je toliko krepák, de vse to v mladosti jako prenese, postane terd, de mu nobena stvar ne škodva. - Malo se jih med njimi dobí slepih ali kruljevih, gobastih ali kako drugači pokvarjenih.-

Osobito (posebno) skerb imajo oni za ovcé, ktere jim, malo manj, vse oblačilo preskerbijo; zatò pa tudi vsaki kmet, če mu je le mogoče, ovcé ima. Ravno zatò, kër imajo toliko koristi od svojih ovác, jih pa tudi jako ljubijo in jim imena dajejo. - Kër je pa na zimo v Čičarí in okoli Učke (Monte maggiore) rano mraz in sneg, vsi kmetje, kateri so v Jelšanski tehantí in okoli Učke, svoje stade (čéde) na jesén zenejo na pašo v spodnjo Istrijo, kjer je malo kdaj in le malo časa sneg; na sprolečje (spomlad) pa zopet grédo po-nje, in nam, kër jih nar več skoz Pičanščino gré, že tudi mladih jancov za pečenje dopeljejo. - Kóz pa iméti, je od gosposčine zabranjeno, zatò, kër so boške večidel mlade; v takih pa, kakor vsak

sam vé, kozé veliko škode učinijo.-

Iz mléka ovác delajo naši Slovenci práv dober sir, v majhnih in večih hlepkih, ki je v Moščenicah in na otoku Kerso, v Reškím morji, kateri se tudi z več drugimi otoki k Istrí šteje, posebno dober. - Volno samí domá predejo, in jo rabijo za mnoge domače oblačila. Tako dobivajo dobro povračilo za vès trud, kteriga imajo z ovcami.-

Manjši skerb imajo naši Slovenci za govejo živino. Voli in krave so pa od Štajerskih, Koroških in Kranjskih veliko slabši.

Morde si bo kdo mislil, de sim si sam to v glavo postavil, Istrijanske Slovence verh vsih drugih hvaliti, in le samo tó, kar dobriga učinijo, od njih pripovedovati. Ne, dragi bravci! to niso moje misli; ampak samo to sim vam pokazati želel, de so si navade - dobre in slabe - med vsimi Slovenci v več stvaréh enake. Tako tudi, kakor so se med drugimi Slovenci našle, in se še dan današnji najdejo, vraže in prazne vére, so bile in so še tudi med Istrijskimi Slovenci.

V pretečenim stoletji so oni večidel vsi vérovali v "štrige" in prikazni ponočne; zavoljo tega so vsako léto zvonili na predvečerje sv. Janeza Kerstnika, de bi oslabéla in obnemóгла moč njihna, in tako so bili zaverovani v to šégo, de, ko je hotel néki poglavar Sv. Vincenca (mesta v Istrí) [Savičenta] zabraniti tó zvonjenje, je bil v nevarnosti, svoje življenje zgubiti. Vès ljud je kričal po mestu: "Tužni mi, i naše polje i blago (živina) našel štrige čēju nas zatreti!"-

Dan današnji so se take prazne vére zgubile, in le malo jih je še, kateri take kvante od copernic i. t. d. še vérovajo in poslušajo.

Na predvečerje sv. Janeza Kersnika tudi naši Slovenci užigajo ogenj po gorah, kakor sim vidil v svoji Kranjski domovini; če jih pa kdo vpraša za vzrok, ravno ono odgovorijo, kakor moji domorodni kmetje, tó je, de je stara navada.

Tudi v bolestih se najde sèmtertje kaj napačniga med njimi. Res je, de se oni ne strašijo smerti, kakor so dosta pokazali v zadnji Francoski vojski, ko so, pod vladanjem čast. gospoda [Lazović Josip; 1785-1859] radi zapustili svoj dom in se branili zoper občinskiga sovražnika. Lepo je slišati eniga ali družiga bolniga reči: "Ako volja Božja jest, da umrem, neka ispuni se volja Božja," in: "Gríh bilo bi suprotiviti se voljoj Božjoj." - Oni v bolesti valje pošljejo po redovnika, de jih, kakor oni govoriyo: "z Božjim orudjam spravi." - To pa nekteri napačno delajo, de lekarjem (zdravnikom) ne zaupajo, ampak de rajši vérovajo prevarljivim mazarjem, kateri imajo že v svoji rodbini, kakor misliyo, to otajstvo, de

* Anekdota, ki sledi, je bila objavljena kot opomba v zadnjem nadaljevanju Facchettijevega članka Degli Slavi Istriani (L'Istria 17. 4. 1874. štey. 26-27, str. 102; op B. Marušič).

** S tém pa ne rečem, da bi vsi Istrijani zametovali rokodelstvo, kër so eni iz med njih dobri in umni rokodelci; ampak jaz le na občinsko govorim. Pisatelj.

zamorejo samo z nekim molitvami bolesti zagovoriti. Posebno pa kadar kteriga gad piči, precej pokličejo kakiga tacič čudodelnikov. On prekriža rano otrovano s svojo roko, in tiho izgovarja tebe besede sv. pisma: "I ovo su čudesa onih, koji virovali su vu ime moje: iztirati čuju vruga, govorili budu zajike nove, pohoditi čuju i kačke, i ako budu otrov pili, neće škodovati njima, na bolestne ruke kladati čuju, i izlečili njih budu." - Brez Božje pomoči se sicer noben bolnik ne ozdravi - pa človek je dolžan v bolestih zdravnika iskati, kterim je Bog vednost dodelil, bolnika ozdraviti. Kér se pa večkrat primeri, da od gada pičenim otrov (strup) nič ne škodva, jim zavoljo tega ni moč odvzeti njih prazne vére. Veliko umniši in koristniši bi bilo, de bi si poléti nabrali "astramontane," ktere tukej za vsakim vogalom dovolj raste.

Kadar mlad fant bolj odraste, in če so drugi mlajši v hiši, zapustí pastirstvo in kmetovalec postane. Zdej se mora učiti matiko in oralo rabiti, terte saditi in obrezovati, vino delati, mlatiti, kositi in sploh vsiga, kar koli pametin kmet znati mora, ako hoče pravično in pošteno živeti. - Vsa kmetija naših Slovincov se razdelí v dva dela: v vinorejo in v poljsko delo; za réjo sadnih dreves se nič kaj ne pečajo.*)

Kar vinorejo zadéne, je pri nas nar več brajd med njivami, malo pa terst in vinogradov. Boljši vino se dobí iz terst, bolj terdo iz brajd. Veliko se trudi Istriajanski kmet za vino; - preden kolčov naseka, kér je malo bošk, preden brajde in tersti obréže, jih povéže, okoplje in zopet grojzdje pobère, mu marsikaka kaplica od lic kane; zató pa se tudi čuje reči: "Mnogo čovek muči se za ova Božju kaplicu (za vino); paka, na slavu Božju! ovo jest naš život (življenje)." "Zač bi ne pil vince, ter sam se trudil za nje". - Vès ta trud pa njemu je večkrat brez koristi, zató, kér tukej grad (toča) jako rad pobija. Ni ga léta, de bi se ne čulo od jedne ali druge strani v Istrji od té nesréče. Vzrok tega, mislim de je, kér so boške, ktere slabi škodljivi zrak na se vlečejo, večidel posekane. Jako dobro bi bilo dakle za naše kmete, de bi pristopili k druztvu Terzaškemu zoper škodo toče, ktero so gosp. Dolenc v listu 3. Novíc létas pohvalili.**

Grojzdja pri nas ne stiskajo (prešajo), kakor je v nekterih krajih navada, ampak ga denejo v kad (mastel imenovano, kér v nji grojzdje mastijo) potem gré eden v kad, in z nogami dobro vse grojzdje zmasti; potem vse skupej, mošt in tropine, denejo v bacve, kterim poprej dno vun vzamejo. in jih po koncu postavijo; té bacve napolnejo takó, de kakih štirih perstov do vérha manjka. Že drugi dan, če je vino dobro, vzdigne visoko vunkaj tropine. Takó ga dajo kakih 14 ali tudi več dni kuhati. Potém poberejo proč od vérha suhe tropine, in jih proč

hitijo, ali pa ocat (jezih) iz njih delajo. Mokre tropine pa v njih pustijo, in od spodej čisto vino od-točijo. Mokre tropine, ktere poslednje na dnu v bacvi ostanejo, rabijo na dva načina: nekteri iz njih žgejo ra-kijo; drugi pa, bolj pametni, jih denejo v bacvo, jih z vodó nalijejo, in jih dajo kuhati, kakor vino; potlej jih odtočijo, in jih imajo poléti za pijačo in to zovejo: "škavec," ki je v veliki toplini práv dobra pijača.

Istrijske vina so večidel močne in jako dobre; škoda, de jih tako malo ljudjé poznajo, sicer bi jih več po nje prihajalo. Samo iz Čičarije in od Jelšan, od Lipe, od [Ilirske] Bistrice in tam okoli prihajajo po nje. Dobi se dobriga vina za majhno céno. Po oštarijah v Pični se černo in belo vino toči po 6 krajc. bokal; skupej pa se dobi tudi po 5 ali 4 krajc. bokal. Ravno létos se tukej v Pični, in tudi, kakor véim v drugih krajih okoli nas, práv dobriga, černiga in beliga vina polne bacve dobi.-

Drugi razdelk kmetije Istrijskih Slovincov je poljsko delo, ali kmetija v pravim pomenu. Od orodja za to delo vam ni potreba govoriti, zató kér je ravno tako, kakoršniga sim vidil v rokah drugih Slovincov, samo, de ima druge iména. - Obdelovanje polja je v Istrji jako težavno, zató, kér je velika toplina poléti, in kér so večidel skale in kamnje po njivah, ktere se ne dajo proč spraviti, in ktere so pri oranji veliko na poti. Kér je malo ravnin, in kér so njive večidel po gorah, orjejo takó, de zemljo samo na eno stran mečejo in brazd ne delajo. Sejejo nar več pšenice, ktera rada dobro rodi pa tudi sirka in sadijo tursico. To trojno žito jim je nar koristniši, in kadar dobro plodi (veliko rodi), imajo dobro létino. Sejejo pa tudi jačmek (ječmen), réž, oves, pirovico (žito kakor pšenica, samo de je bolj slaba za kruh), jarino (še alabeje), hiljaco (podobna ovsu), in léčo; tudi konoplje sejejo pridobiti si prediva; krompirja veliko sadijo, pa kakor po drugih krajih, je tudi tukej gnjil. - Lanú, prosá, korenja in detelje pa se malo vidi sejati.-

Kadar žito odrase, ga oplévejo, pa večidel možki, kakor tudi večidel možjé žanjejo. Požeto žito ne stavljajo v kosolce, zató kér jih nimajo, ampak v kopišča, ktere na verhu s slamo dobro pokrijejo. - Kadar je žito suhó, ga omlatijo, ne v skednjih, kterih v Istrji nimajo, ampak na zemlji pod milim nebam.-

Predin začnejo mlatiti, osnažijo eno ravnico, in za tem nar prvo bób, ali grah in oves mlatijo, de se zemlja uterdi; potlej pa, kader je zemlja že terda, mlatijo plemenitniši žito - nar poslednje pšenico.-

Ravno tako bi lahko tudi v tistih krajih, kjer imajo skednje, tisti ravnali, kteri svojih skednjev nimajo, in morajo od brezvestnih gospodarjev, práv za práv réči, žito še enkrat kupiti. Res je, de po dežji se pri nas ne

* Tega ne moremo hvaliti, zakaj sadjoreja bi mogla kmetovalcam povsod pri sercu biti, kér sadje za prodajo ali pa domačo rabo veliko odrine. Pa nadjamo se, de sedanji Istrijanci bojo tudi v ti reči svoje sprednike prekosili. Vredništvo.

** Janez N. Dolenc, član kranjske kmetijske družbe je v Novicah 19. 1. 1848, str. 10-11) priporočil Terzaško družbo zoper škodo toče. (op. B. Marušič).

more mlatiti, - pa je že toliko lepiga vremena, de se lahko vse omlati. - Marsikdo si bo mislil: Mora jim pač vroče biti, celi dan na soncu cepce vertiti! - Je vroče, je, to je res, pa tudi v skednji je vroče, kamor ne pihljá noben véter; verh tega morajo tudi mlatiči v skednji veliko praha požirati, kateri je zdravju jako škodljiv. Naši mlatiči pa pod milim nebom nimajo nič praha. Cepce imajo majhne, in lahke, takó de se lahko z eno roko z njimi mlati; kér se jim pa žito, ki ga na soncu mlatijo, sproti dobro suší, ga vselej dobro omlatijo. Mlatičev je po 4, po 6, tudi po 8; pol jih stoji na eni, pol na drugi strani, in vsi, kateri so na eni strani, na enkrat udarjajo. - Kadar je žito omlateno, ga zvejajo, večidel kadar sonce zapada, zató kér je takrat rad kakošin véter. Žito mečejo z vevnico proti nebu, - dobro žito pada nazaj na zemljo, pléve pa véter odnese.-

S tem pa ne rečem, da bi vi, dragi kmetje! ki imate skednje pod krovom, jih razrušili, in de bi pod milim nebom mlatili; samo navadno naših kmetov sim vam povedal.

Žito pošljejo v mlín, ali ga pa samí na malnih, kére z rokami vertijo, in kteriga ima vsaki boljši kmet v hiši, zméljejo.-

Zdaj, dragi bravci! vam hočem še nekaj od ženitve, od kërševanja in od zakopávanja naših Slovincov povedati.-

Naši Slovinci so skerbni, de njih sinovi pametne žene dobivajo. Toliko de odrastejo otročjim létam, že mislijo, kje de bi jih oženili. Sin, kadar je odločen za ženitvo, nima nič skerbéti za svojo prihodnjo ženo: tó vse njegoví stareji izmed družine preskrbijo. Oni pa se vselej prizadevajo, dobiti mu "mlado dobre kërvi," to je, de je poštena, pobožna, de jo imajo ljudjé v selu radi, in de je zdrava in krepka; od nepoštené hiše ne bodo nobene izbrali; osobito pa gledajo na zaderžanje njene matere, kér imajo ta pregovor: "Kako majka préde, takó hči tke". Tudi se spomnijo besed s. pisma, in rečejo: "Jedali zbiraju od dračja grozdje, ali od terna smokve?-" Ravno tako pa tudi starši mlade dobro pomislijo zaderžanje in poštenje tiste hiše, v katero mislijo svojo hči za ženo dati. Na doto in na druge dobičke malo kdo naših Slovincov pri ženitvi gléda. - Malo kdaj se bo kak sin branil tisto vzeti, katero so mu starši ženo odločili; tako se tudi hči ne brani, če so starši privolili, kér imajo veliko ljubezen in spoštovanje do svojih starejih.-

Kadar oče izvoli mlado, katero hoče svojimu sinu zeno dati, si vzame tri ali štiri iz svoje rodbine, kateri so bolj pametni in poštovani, ter se vsedejo na konje, in gredo "mlado prosit". Kadar pridejo do vrat tiste hiše, v kateri izvoljena mlada biva, brez razjahati, pokličejo starše njene, in kadar oni vunkaj pridejo, se vsí odkrijejo in jih pozdravijo, rekoč: "Hvaljen budi Isukrist i Maria! Došli smu upitati, jeli ste kontenti dati hčirku vašu l. u zakon dragimu sinku našimu l." - Starši mlade pa odgovorijo: "Od danaska za osam dana dojdite za čuti od-

govor". Brez kaj družiga govoriti, sunejo oni z ojšrogami konje, in kakor blisk proč derjajo.

Letó vpitanje (vprašanje) storijo večidel na nedéljo, in přecej v srédo se že vé, kaj bodo odgovorili; zakaj, če ima odgovor biti dober, pošle mlada "svojimu mladomu" rozic; če pa ne, mu pa pošle pelina; zato tudi "kakimu pelina dati," hoče tukej toliko reči, kakor v drugih krajih, ko rečejo: "Enimu kozuh dati".

Kadar vejo, de bo odgovor dober, gredo drugo nedéljo vsi tisti, kateri so šli prvo pot prosit, in tudi ženin gré z njimi, odgovor dobit. Kadar pridejo do hiše, razjasejo, strelajo in gredo v nevéstino hišo. V hiši se pozdravijo, in možki eden drugega bušnejo, in v kratkim dober odgovor dobijo. Potém se vsedejo, in kér so hiše večidel take, de je kuhinja in vse drugo samo v enim razdelku, vidijo poleg ognja četrť koštruna (skopca) se vertiti; če so od dalječ prišli, jim pač ta duh dobro pod nos tolče. Nevésta mlada se nič ne pečá s svojim mladim ampak léta po hiši sémtertje, kakor de bi imela Bog vé koliko opraviti, pa tudi ženin bolj gleda na skopca, kakor pa na nevésto, ktera bo ob kratkim za celo življenje njegova.

Kadar tako trudni, lačni in žejni (če so od dalječ prišli), nekoliko časa posedijo, jih pa za njihno terpljenje obéd (kosilo) plača. Vsi možki se vsedejo okoli mize; ženske pa naših Slovincov, kadar je kdo drugi zunaj domačih pri obédu, ne pridejo k mizi. - Zdej se juha zakadí na mizi, in - vse druge misli in govorjenja v nemar pustijo - samo na juho gledajo in mislijo. Za juho pridejo jetra; préden pak jih jedó, začnejo delati pogodbe za ženitev, to je, kaj de bodo nevésti darovali, kakor postavim: škrinjó, obléko, přerstane i. t. d.; - kaj de bo ženin svoji nevésti daroval v denarjih ali v polji; koliko de bodejo dali za pir (ženitno veselje) žita, móke, mesa, vina in drugih reči.-

Od dote ni pri nas nič govorjenja, kér naši Slovinci, dokler živijo, nič dote ne dajo svojim hčerkam; po njih smerti pa dobi vsaka svoj dél (legitima), brez de bi bilo potreba, pri ženitvi kej od tega govoriti.-

Če se ne morejo med sabo pogoditi, vstanejo, vzamejo molčeči svoje konjiče, in jo proč potegnejo, kakor de bi nič ne bilo med njimi. - Če se pa vse dobro pogodijo, obédovajo naprej, in vesélo napivajo eden drugimu, posebno pa ženinu in nevésti: "Na zdravje" "veliko lét" "Bog živi!" in oni odgovarjajo: "Amen" "Bože daj"; in tako ga pijejo, - brate ti - brate jaz, de jim poslednjíc ne samo v glavo, temveč tudi v péte vdari.-

Kadar vse končajo, daruje ženin nevésti kakošno ruťo, ali kakošin križ ali serce pozlačeno, kteriga potlej na persih nosi; nevésta pa vsim dá cvetličic; ktere nosijo na klobuku do pira. - Za tém se eden družiga (samo možki) objemajo in licujejo (kušnejo), prosijo eden družiga za zamiro, de so "premalo poslužili" in drugi "de su jih previšji dišturali", zajahajo svoje konjiče, in gredó kakor blisk proč. Po poti pojejo, ali kakor oni rečejo "buga-

rijo"; in čeravno včasih pijani, se vendar malo kdo iz konja na zemlja prekucne.-

Nekaj dni za tem gredó ženin, nevésta in starši njihni k svojimu plevanu (fajmoštru), prosit, de bi bili naukli-cani. Nevésta že po poti zmirej od zadej ostaja, - v hišo gosp. plevana pa stopiti jo je jako sram; marsikaka deklica popréd plaka (se joka), in je vsa rudeča od sramožljivosti. Po tem ju plevan izprašujejo v kerst-janskim nauku, in, če dobro odgovarjata, dobita spričik njune umevnosti, in s tem gredó k gosposčini za pri-puščenje. - Med tém se pripravi vse za pir; - kako pa de se na piru sučejo, drugi pot.-

Kadar pa ima biti pir, se en dan popred ubijejo janci, skopci (koštruni), letuče in se vse pripravi, kar je za go-stovanje potrebniga. Za tem se pozove prva zennova in nevéstna zlahta: koliko de jih sme eden in drugi poslati na pir, se pogodijo že v oni pogodbi, od ktere sim zadnjič povedal, in sicer tako, de če - postavim - ženin jih dopélje dvajsetero na pir, nevésta jih samo desétero smé dopeljati. - Na dan poroke gré ženin, in samo mož-ki z njim, po nevésto, in po poti streljajo, posebno, kadar pridejo že blizu hiše nevéstne. Vsi imajo vence na klobukih, nar veči venec pa ima ženin in kum; v ne-kerih krajih gré pred "zvanimi" (svati) eden z banderam, na katerim je na verhu en kolač, na verhu kolača pa veliko jabelko; tisti, kateri nosi to bandero, se imenuje "barjaktar." - Kadar pridejo v hišo, podá ženin nevésti en par postoli (čevljev) in en par nogavic; tako tudi njeni materi, če je še živa, sicer pa tisti, ktera je hišna gospodarica. Nevésta obuje té nogavice in postoli, zakaj samo v téh smé iti h poroki. Pri tem ji kum pomaga, in de - kakor pravijo - po srebro gré v cerkev, ji mora kum staviti tolarje v postoli.

Kadar imajo iti iz hiše, pride nevésta s trémi jabelki v rokah, ktere serdito meče v ženina; on se brani in skriva; če mu pa eno ali drugo v lice ali na nos priletí, se vsi smejejo in rugajo. Po tém ženin berž pobere jabelka, jih spravi, in jih kadar iz cerkve gredó, z nevésto pojé.-

Nevésta se od drugih devic razloči, de ima vso glavo s svilenimi verbci ovito, kateri po plečah dolí visijo, in odzadej na glavi ima svitlo krončico. - Kadar gredo od hiše proč, jo prime kum za ruto, ktero ima ona na desni strani na pasu, in jo pelje, da se mu ne skrrije, do cerkve. - Če pa jašejo (jezdarijo) do cerkve, se pa kumu ni treba bati, de bi mu nevésta ušla, kér ji dajo nar slabejiga konja.

Po poti imajo posebno glasbo (muziko); dva človeka grésta s pišalama, od katerih eden vodi tanjko, drugi pa bolj debélo prilaga; tudi pojejo: "Kraljeviča Marka" in "divojka je obečana*" in več drugih pesem po dva in dva skupej.

Kadar pridejo tako do cerkve, pelje kum nevésto k oltarju, ji velí poklekniti na lévo stran zenna, in tako zadobita sv. zakon in blagoslov.

Za tém gredo iz cerkve, in nevésta vzame od ene svojih mladih en kolač, ga pomoči v blagoslovljeno vo-do, se z njim pokriža, in ga verže iz cerkveniga praga med ljudi, kateri se valjajo večkrat po tléh za-nj. Še zmi-ram derži drug nevésto in tako grédo s svojo glasbo, ktera jim je práv všeč, plesat, ali v hišo, ali pa pod milim nebam. Na posléd gredo na ogled hiše nevéste.-

Na piru, ali na obedu so naj pervič v hiši neveste; pri tem veselji so trije poglavarji, ktere morajo vsi spoštovati in brez njih pripuščenja ne sme nobeden nič storiti; toli-ko oblast imajo, de če hoče eden plésati, ali vùn iz hiše iti, mora iti k starašinu (starimu svatu), se odkriti in mu reči: "S pripuščenjem", - stari svat mu odgovori: "Pokri glavo svojo spoštovano neka govoriyo usta tvoje pošte-no". Za tem se sme on, ki prosí, pokriti in kar če prositi.-

Trije poglavarji tedaj so na piru; prvi je hišni oče, imenovan "domačina"; drugi je poglavar poslanih, ime-novan "stari svat", in tretji je njegov namestnik in poma-gač, imenovan "nastačija".

Domačina je star, pošten mož od nevestinih svatov; stari svat in nastacija pa sta ženove strani.

Domačina je poglavar mize, pa samo za malo časa; kakor pride čas obéda, on vse svate pokliče in jih stavlja v réd okoli mize; ženina in nevesto stavi na sredo, takó, da eden drugimu v lice gledata. Potem pogleda, če ni kter nepoznan med njimi, ali pa tak, katerí ni vreden ta-ciga družtva; zatem se odkrije, se prekriža in blagoslovi mizo govoreč: "Kakó naš Spasitelj Isukarst blagoslovio je pet kruhah i dvi ribice za nasititi lačna množtva u pu-stinji, tako usmiljeno prosimo našiga milosrdnoga Otca nebeškega, da se dostoji blagoslovjati danes sve one jistbine, koje donešene budu na ovu tarpeču; i imé Oca, i Sina, i Duha svetoga;" - in vsi odgovorijo: "Tako budi".-

Zdej se vsi vsédejo na svoja mésta, nobeden pak se ne podstopi kaj jésti, ali tudi samo se dotakniti, kolikor časa domačina ne da znaminja; vsi molčeči gledajo na njega, - kadar on reče: "Ajdi! - Takrat vsi počnejo brez straha.-

Domačina ima to poséбно pravico, da sme vse poslano posiliti s toliko žmulji vina, kolikor ga on sam zamore popiti; namesto žmuljev imajo tudi eni majo-like, ktere imenujejo zdravice. Domačina si napolni svoj žmulj, napije vsim poslanim, in ga možko brez straha popije; potem gre polni žmulj okoli in vsak ga mora popiti, de pride zopet versta na domačina, kateri z noviga napiva. Kaj bi bilo, ko bi bil domačina pijanec, kér ima, kakor sim pred rekel, pravico, vsakiga posiliti toliko žmuljev popiti, kolikor jih popije, mislim, de bi mar-

* Ta pesim izvira od prvih časov, ko so starši majke od 8 ali 10 lét obečali, kakor je navada belih Kranjcov, v 43. listu Novic 5. tečaja popisana [članek J. Kobeta Beli Kranjci, tretje nadaljevanje 27. 11. 1847, str. 170-171]; tudi druge navade pri ženitvi so zlo enake navadam belih Kranjcov.- Pisatelj.

sikdo šel pod mizo; pa tega se ni bati, zakaj domačina je vselej pameten mož.

Kakor domačina neha žmolj okoli pošiljati, zgubi svojo službo in čast, in zdej je stari svat poglavar. Stari svat nima pravice, kteriga siliti piti, ampak on napiva vsim, pa samo kdor hoče, mu odgovori in pije; kadar neha obedo, počne péti in hišnimu gospodarju reče, de naj pripravi večérjo; za večérjo se dajo četerti od skopca, pečenka od jancov, makaroni in druge take stvari. Kadar povečérjajo, peljejo nevésto proč od nje hiše v hišo ženina, in to večidel okoli polnoči.-

Nevésto peljejo od hiše njene v hišo ženina ponoči, okoli polnoči. Vidite, prilika sv. evangelija od tistih deseterih devic, ktere so čakale na ženina, se tukej ponavlja. - Z nevésto nobeden od njenih ne smé iti, ne možki, ne ženska; ona gré z družtvam ženina, ktero samo iz možkih obstoji. Prédin pa nevésta zapustí svoj dom, v kterim je prvič zagledala luč sveta, kér je začéla hoditi, se vadila ovce pasti in drugih opravil se učiti, - gre še prosit blagoslov svojih staršev in svoje rodbine. Med drugimi pride tudi domačina, ktéri ji z vso ojistostjo priporoča, de nej sopljuje svoje dolžnosti; de nej ljubi do truge (do smerti) svojiga možá, kteriga ji je Bog dal, de nej ljubi in spoštuje starše v tisti hiši, v ktero bo prišla; de nej bo žena delavna, mirna, in de nej ne pozabi svojih staršev in rodbine svoje. - Nevésta, še zmirej v poprejšnji obleki, posluša vse to podučenje, in žalostno je večkrat viditi, kakó de objéma očéta, mater, brata, sestre in vse, kar jih je v hiši, in kakó da mifo plače, de mora zapustiti svojo domovino; vsaciga prosi za odpušanje, vsaciga pozdravi, kakor de bi se na tem svétu nikoli več ne vidili. - Potém se ločijo od hiše in gredó veselí proti domu ženina; po poti pojejo "Kraljeviča Marka" ali pa pesmi, ktere oznanujejo lépe čednosti nevéste. Preden še od hiše gredó, si vzame stari svat puteršek vina za popotnico, kteriga zmiraj po poti, ne le svatam, ampak tudi vsakimu, kteriga srečajo, ponudi.-

Kadar gredo domú proti hiši ženina, on ne pripusti iti po isti poti, po kteri je šel od hiše, ampak po drugi, zató, de bi jih kdo ne čakal, in jim nevéste ne vzél, kakor se je v prvih časih večkrat prigodilo. Ravno zató tudi dajo nevésti nar slabejiga konja, da jim ne more uiti, tudi zmiram zadej ostaja.

Kadar banderaž zaupije pred hišo ženina, pridejo vúnkaj z laternami mlade, ravno tako, kakor sv. evangeli pripoveduje od desétero devic, ktere so čakale na ženina (Matth. 25.); hišne vrata od znotrej zaprejo, de ne ženin, ne nevésta, ne svatje noter ne morejo, ampak, čeravno bi bil dež, morajo odzvinej ostati. Potém, kadar se že dolgo prepirajo, in kadar se jim zagotovi, da je nevésta vrédna, da se ji odprè, odprè mati ženina vrata, vérže ženinu in nevésti ruto za vrat, jih pélje tako v hišo, in jih objame; to ruto obderží nevésta za dar. Za tem se pozdravljajo in objémajo po hiši; nevésta vérže en kolač v oginj, kteriga pa kuhar berž pobere in v žep spravi, misleci si, de je bolje, da ga on pojé, kakor pa de

bi zgorel.-

Preden se vsédejo k večérji, opravi stari svat svoje zadnje opravilo, on pokaže nevesti ročni malin (Handmühle), serp, matiko in druge hišne orodja, in ji reče, de od zdej za naprej se ne bo več s cvetličicami igrala in ovce pasla, ampak de bo mogla napolji in v hiši delati.-

Zdej raztegnejo na tla pèrt, pod kterim je en nož, ena pistola in ena sekira; ženin poskoči gori, in obljudi pred vsimi, de neče nikoli tega orožja rabiti zoper svojo ženo. V nekterih krajih gré tudi nevésta na pèrt, in stari svat ji postavi kolač na glavo, kteriga zopet vzame, in ga ženinu postavi na glavo, potem zopet nevésti, in med tem svatje pojejo; za tem večérjajo in gredó spat.-

Drugi dan zjutrej morata ženin in nevésta rano (zgodaj) biti na nogah; nevésta nima več prazničniga obláčila na sebi, ampak je oblečena v modrini (iz rujaviga sukná). Zdej mora hišo pométati, de jo vsi vidijo; nekateri izmed svatov pa poskusiti jo v poterpežljivosti, ji smeti nazaj po hiši mečejo. Kadar ji tako več časa nagajajo, se ženin za-njo potégne in vse iz hiše spodi.-

Potem vzame banderaž svoje bandero, neki drugi brento za vodo nositi, tretji kruha in sira, četrti puteršek vina, in tako péljejo nevésto na stérno ali na studenec, kamor bo mogla za naprej po vodo hoditi. Kadar tje pridejo, pojedó in popijejo, kar so donesli, napolnijo bréno z vodó in silijo nevésto, de nej jo domú nese; ženin jo brani in svate z vodó poliva. Potem gredó na obéd.

Takó se nehajo piri (ženitnine) naših Slovincov. V zakonu so večidel srečni, mírni, in od ločenja zakonskiga nič ne véjo.

Tudi pri porodih in këršenji imajo Istrijanski Slovenci posebne veselíce in práv za práv réči, veselí blagdan (praznik). Kér se pri nas malo kdo vúnkaj ozeni, je v večih hišah jih po dvoje, troje, tudi po desétero in še več oženjenih, ktéri vsi v eni hiši bivajo. Postelje so blizo skupej po hiši. Kader ima žena (kakor se sploh pravi) v Rím iti, gré poprej k spovedi, in se prečisti (obhaja) in se priporoči posebno Materi Božji. Če ravno so v vsakim večim sélu poterjene pomočnice porodjenja (babe jih imenujejo), vender jim naše Slovenke toliko ne zaupajo, ampak raji pokličejo stare žene iz sêla, ktere imajo že od matere do hčere to delo in veliko zaupljivost. Če jih zavoljo tega vprašáš in okregaš, rečejo, de ni bilo časa poslati po babo; in kakošna bolj serčna odgovori: "Ako prava majka naša Eva brez babe porodila jest, znamo i me." - Malo je med našimi Slovenkami nesrečniga poroda, še manj pa jih zavoljo tega umerje. - Kakor v starim zakonu med Izraeljci, takó je tudi med našimi Slovenkami velika sramota, ako ktera žena nič otrók nima, in zaničljivo jo imenujejo: "sčirka."-

Dete nesejo precej v cerkev kerstit, ne gledajo ne na dež, ne na mraz, čeravno imajo nekteri po dve uri in še dlje iti. Dan kërsta jim je blagdan, posebno če je fantič na svet prišel, ima oče veliko veselje; za punce se toliko ne pečajo, in če je ktera mati toliko nesrečna, de samo

dekleta ima, jo mož clo malo čislja. Za kume vzamejo poštene in poštovane ljudi, večidel iz svoje rodbine, in kader eden družimu na kërst derží, imajo potem med sabo duhovno rodbino, ktero jako spoštujejo; tudi tisti rodovnik (duhoven), kteri kërsti, jim je v posebni časti, in ga imenujejo: Gospod kompare (conpadre). - De bo- ste se bolj spoznali čast in zavezo, v kteri so kumi med sabo, varn povém, de veliko prepira in pretepanje se s tem vbrani, kër se večkrat sliši reči, kadar se dva med sabo skarata: "Ala! da mi nebiš kumi! - Kader pridejo od kërsta nazaj, imajo pojedino in si napivajo na zdravje otroka in matere njegove.

Po porodu ostanejo žene več časa domá, ne gredó iz hiše, in tudi čevljev (postoli) ne obujejo, ampak v samih nogavicah hodijo po hiši; potém gredó na "mašo", to je, po blagoslov v cerkev.

V sv. pismu stariga zakona se bere: "Človek, rojen od žene, malo časa živi, in je poln težav;" zató vam bom zdej, kër sim zadnjič od keršenja govoril, od pokopovanja nekaj povédal.

Kadar kdo naših Slovincov umerje, dajo to precej prvi rodbini na znanje, ki vsaki pot pride k pogrebu. Mertviga neséjo naj prvo v cerkev, kjer se maša in bilje učinijo za dušo njegovo. Če ravno so ubogi, vender napravijo, kolikor je mogoče službe božje za-nj; če bi kdo kakiga mertviga ne pustil pokopati "s častjo," se vsim zlo zaméri. Možki, kteri gredó za mertvim, so oblečeni v svoji suknjeni obleki, če ravno je toplo in poléti; ženske kričijo in plakajo, se vérzejo na trugo, kadar nosci počivajo, in so silno žalostne. Z mertvim, kakor de bi slišal, govorijo, pripovedujejo njegove dobre lastnosti, ponovijo njegovo govorjenje in podučenje, tožijo, de jih je same zapustil, in to vse takó, kakor de bi péle. - Kadar donesejo mertviga (martvaca) na pokopališe, vsak vérze malo zemlje na-nj, in reče: "Bog te pomiluj!" - Potem gredó domú, in tam je obéd pripravljen; ta dan dajo vsakimu, posebno pa ubogim, jésti in pití. Preden se vsedejo za mizo, molijo za dušo pokojniga (rajcigiga); pri obédu stareji izmed njih hvali pokojniga, in spet molijo za-nj, potem gredó žalostni domú, in nosijo večidel eno léto znamnje žalosti.

Naši Slovinci imajo veliko pobožnost do svojih mertvih, zmiraj se na-nje domišljujejo in za-nje molijo; posébnó pa na vernih duš dan; celo noč imajo luč v

hiši, in ta dan v nekterih méstih med sv. mašo toliko svéc v cerkvi po klopéh vzgejo, kolikor imajo mertvih od svojiga rodú. Ta dan so cerkve večidel polne; sin prižgè v cerkvi svečo za svojiga pokojniga "čača" (očeta), moli, in milo plače; žena prižge svečo za pokojniga možá, in za drobnu ditcu (majhne otroke), kteri so ta svét zapustili in molijo za-nje iz prviga, gorečiga serca. Kader se konča služba Božja za pokojne v cerkvi, gredó na pokopališe, in se jokajo, da se mora serce omečiti, ko bi bilo iz kamna. "Dragi moj čača (oče), drugi družé (mož)" in več takih malih glasov se sliši za tiste, kteri so šli pred nami z znamenjem vére in počivajo v spanji mira.-

V prvih časih so zakopavali mertve tudi v cerkvah, kakor napisí, v kamne rezani, kažejo; tako je ravno v naši cerkvi v Pični več takih napisov; posebno pa napisov od škofov, kër je bila naša cerkev nekdanj stofna. Bilo je vsih škofov skupej v Pični 61; prvi zmed njih je bil svéti Nicefor, mučenec v létu 524; in zadnji je bil G. Aldrago Anton od Piccardi, v létu 1767. Potem pa smo po njegovi smerti, in ravno od léta 1790 pod Teržaško - Koperško škofijo, ktere vladar so zdej prečastili gosp. Jernej Legat, kterih naj Bog živi za prid in korist njih čéde mnogo lét!-

Poslednjič, dragi bravci! vam hočem še nekatere ver- stice tistega jezika za pokušino dati, kteriga Istrijani pod Učko govoré in ki se imenuje rimljanski ali vlaški jezik. Pri ti prilíki bom ravno to, kar bo po vlaško, tudi v tistim brovaškim narečji povédal, ki ga okoli Pazna govoré. Čujte:

Po vlaško: Jarna¹ fosta, e kruto² rače. Fruniga³ kara avut neberito en vera čuda hrana, stata⁴ z mirom en rae sae kassa. Čerčeku sebodit⁵ su pemint, patita⁶ de fome e da rače. Rogata⁷ donke fruniga, nekaelj duje salec munka za živi. E fruniga síce, juva ai tu fost en jírma de vera? Zač ke n' ai tu tunče a te življenje prepravit? Ena vera, sissa čerčeku, kantatam mi divertitam karlji trekut. E fruniga erzuč: S' ai tu en vera kantat, avmoče, kei jarna e, tu žoka.-

Po Horvaško.⁸ Vu zimi bilo jest, i stid véli. Mrav, koji jesi nabral vu ljétu čuda hrane, je stal mimo vu svojoj kuči. Skergat zabivšise vu zémlju, je pátil glad i stid. Prosil je dákle mrava, neka mu dade barem, da živi. I mrav reče: Kadé bil ti jesi vu duši poléto? Zač nisi

¹ Jarna od laškiga inverno, zima.

² Kruto od latinskiga crudus.

³ Fruniga od latinskiga formica, mravljinec.

⁴ Stata od latinskiga stare (zakaj od latinskiga?).

⁵ Sebodit od horvašk. zabostiše.

⁶ Patita od latinsk. pati, terpeti.

⁷ Rogata od latinsk. rogare, prositi. - Iz teh in družih besedí tega jezika se vidi, de je naj več besed po latinsko ali rimsko (rimljansko), zató ima tudi ime "rimljanskiga jezika."

⁸ Po horvaško se vse takó bere, kakor je pisano, in tudi i in l na koncu besed se izrekujeta.

onda življenja pripravil si? Vu ljétu, odgovori skergat, pevajuč razveseljeval sam memo hodéce. I mrav smejučise: Kad ti vu ljétu kantál jesi, sada kad zima jest, paka pleši.

Po slovensko: Pozimi je bilo, in velik mraz. Mravljinec, kteri si je bil nabral poléti veliko živeža, je mirno stal v svoji hiši. Žrikovec⁹, kteri se je bil zabodil v zem-

ljo, je trpel lakoto in mraz. Prosil je tedej mravljinca, de nej mu da saj toliko, de živi. In mravljinec reče: Kje si bil s svojo dušo poléti? Zakaj si nisi takrat živeža pripravil? Poléti, mu odgovori žrikovec, sim pél in razveseljeval memo gredeóce. In mravljinec se mu posméhne: Če si poléti pél, zdej ko je zima, pa pleši.

Istrijanski Slovenci med Teržaškim in Reškim morjem.

(Dalje in konec.)

Poslednjič, dragi braveci! vam hočem še nektere verstice tistiga jezika za pokušnjo dati, kteriga Istrijani pod Učko govore in ki se imenuje rimljanski ali vlaški jezik. Pri ti priliki bom ravno to, kar bo po vlaško, tudi v tistim hrovaškim narečji povédal, ki ga okoli Pazna govore. Čujte:

Po vlaško: Jarna ¹⁾ fosta, e kruto ²⁾ rače. Fru-niga ³⁾ kara avut neberito en vera čuda hrana, stata ⁴⁾ z mirom en rae sae kassa. Čerčeku sehodit ⁵⁾ su pemint, patita ⁶⁾ de fome e de rače. Rogata ⁷⁾ donke fruniga, nekaelj duje salec munka za živi. E fruniga siče, juva ai tu fost en jirima de vera? Zač ke n' ai tu tunče a te življenje prepravit? En vera, sissa čerčeku, kantatam mi divertitam karlji trekut. E fruniga erzuč: S' ai tu en vera kantat, avmoče, kei jarna e, tu žoka. —

Po horvaško: ⁸⁾ Vu zimi bilo jest, i stid véli. Mrav, koji jesi nabral vu ljétu čuda hrane, je stal mirno vu svojoj kući. Skergat zabivšise vu zémlju, je pátil glad i stid. Prosil je dákle mrava, neka mu dáde barem, da živi. I mrav reče: Kadé bil ti jesi vu duši poléto? Zač nisi onda življenja pripravil si? Vu ljétu, odgovori skergat, pevajuč razveseljeval sam memo hodéce. I mrav smejučise: Kad ti vu ljétu kantál jesi, sada kad zima jest, paka pleši. —

Po slovensko: Pozimi je bilo, in velik mraz. Mravljinec, kteri si je bil nabral poléti veliko živeža, je mirno stal v svoji hiši. Žrikovec ⁹⁾, kteri se je bil zabodil v zemljo, je terpel lakoto in mraz. Prosil je tedej mravljinca, de nej mu da saj toliko, de živi. In mravljinec reče: Kje si bil s svojo dušo poléti? Zakaj si nisi takrat živeža pripravil? Poléti, mu odgovori žrikovec, sim pél in razveseljval memo gredeóce. In mravljinec se mu posméhne: Če si poléti pél, zdej ko je zima, pa pleši. —

Andrej Zdešar, kaplan v Pični v Istrii.

Novice, 6. 9. 1848, št. 36, str. 153.

⁹ Žrikovec je kakor velika kobilica, ktera z nogami na perutnice glas dela, od kteriga ima to imé. Drugo slovensko imé mi ni znano. Pisatelj.

RIASSUNTO

Andrej Zdešar era originario di Lubiana. Già da seminarista - su invito del vescovo di Trieste-Capodistria - decise che avrebbe operato in Istria. Iniziò la propria attività in veste di cappellano a Pič. Da qui scriveva per il giornale sloveno di Lubiana Novice lettere e reportages sulla situazione istriana. Nel 1848 pubblicò un lungo articolo dal titolo Gli sloveni istriani tra il mare di Trieste e quello di Fiume (16 puntate). L'articolo è solo in parte originale - lo afferma lo stesso autore - poiché fa anche riferimento al materiale pubblicato nel 1847 sul giornale triestino L'Istria dal sacerdote di Sanvincenti Giovanni Antonio Facchinetti. Zdešar raccolse dal Facchinetti soprattutto la descrizione delle usanze nuziali. Nel suo servizio per le Novice (pubblicato integralmente nell'Appendice) parla degli slavi istriani indicandoli tutti con il nome di Sloveni. Richiama anche l'attenzione sulle peculiarità linguistiche comparando alla fine dell'articolo la parlata dei croati e degli sloveni, nonché l'idioma romeno della Ciceria. L'articolo del Zdešar è il primo ampio rapporto sull'Istria e sui suoi abitanti scritto in lingua slovena.